

ՆԻՒԹԵՐ ՀԱՅ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՊԼՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՀՈՒՄ ՄԵՏԱՔՍԻ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՀԱՅԵՐԸ

Գրեց՝ Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Հայ վաճառականութեան պատմութիւնը, Հայոց պատմութեան գլխաւոր գլուխներէն մին, դեռ չգրուած կը մնայ: Հազուադէպ եւ անդոհացուցիչ են անոր մասին գրուած ուսումնասիրութիւնները, եւ սակայն նիւթը ճոխ եւ առատ կը գտնուի թէ Հայ եւ օտար մատենադրութեան մէջ: Յուսամ որ այս ալ իմ կողմէս նպաստ մը ըլլայ:

Պորագրիս մէջ մասնաւորաւ եմ նիւթս հում մետաքս սահմանաւորումով: Հում մետաքս կը նշանակէ չորորուած եւ չգործուած, չհիւսուած մետաքս, պարզապէս խողակէն հանուած կամ դեռ խողակին վրայ: Սակայն, նախ հետազօտենք մետաքս բառը:

ՄԵՏԱՔՍ, 1729-ին տպագիր հայերէն բառարանի մը համաձայն, կը նշանակէ ապրշմեղէն: Ապրշմեղէն հայերէն բառ մը չէ, այլ պարսկերէնէ փոխ առնուած եւ հայացնել ջանացուած է, որ աւելի շուտ մետաքսեղէն, մետաքսէ շինուած լաթ, կերպաս, ձեռագործ կամ ուրիշ հիւսուածեղէն կը նշանակէ, եւ ոչ թէ միայն մետաքս:

Գէորդ դպիր Պալատցի իր նշանաւոր պարսկերէն-հայերէն բառարանին մէջ ապրշմ (եղէն) ի մասին կը գրէ. — «Էպրիշիւմ, մետաքս—իփէֆ եւ արարերէն հարիյր, որ եւ ասի էպրիշիւմ, նաեւ էպրիշիւմ եւ էֆրիշիւմ, եւ ասի թէ մետաքսեայ հանդերձն ի բաց փարատեալ սպառէ զօլիլն յանձնէ զգեցողին: Գարձեալ բառս այս՝ ցուցանէ եւ զթիւն նուազարանաց, սագ քէլի:» (1) Իսկ Տր. Յ. Թիւրքեան իր բաղմաշխատ Արիահայ բառարանին մէջ կ'ըսէ. «Ապրշում — պահաւերէն ապրշում, ապարշում, ու պարշում, նոր պարսկերէն յայտնի էֆրիշիւմ»: Ապրշում զանազան տառադարձութեամբ մեր միջնադարեան ա-

մէն տեսակ գրողներու մօտ առատօրէն գործածուած է, ինչպէս նաեւ մեր դաւառարար-բաններուն եւ հասարակ ժողովրդին մէջ հինէն ի վեր: Նոյնիսկ Փաւստոս Բիւզանդ գործածած է բառս «ապրշում»՝ ձեւով որ մի գուցէ «ապրշում» ի գրչասխարը ըլլայ, անուշադիր օրինակողէ մը: Մ. Կազանկատուացի ալ ունի «ապրիշում» ձեւով:

Սաղէմի վանքին թիւ 366 ձեռագրին համաձայն ապրիշում՝ կաճ վերձանուած է: (2) Ասիկա անտարակոյս սխալ թարգմանութիւնն է բառին բուն իմաստին: 1387-ին գրեալ իմ մէկ ձեռագիր հայերէն-հայերէն բառարանիս մէջ կաճ կը նշանակէ նուրբ եւ նոյնիսկ այդ իմաստով ծանօթ է իմ տեսած ուրիշ հին բառարաններու մէջ եւ ոչ թէ ապրշում-մետաքս:

Մետաքս գործածուած կը գտնենք Պորեւացիի մօտ՝ անանցեալ, ինչպէս նաեւ Ազաթանգեղոսի եւ Ռսկերբերանի մէջ: Կ. Փրոքէլման կը գրէ. «Մետաքս, յունարէն մէքսա, արարերէն տիմէֆս նաեւ մէտէֆս: Յունարէն փոխառեալ ըլլալուն դէմ է այն, որ այս բառն յունարէնին մէջ բաւական ցանցատ, իսկ հայերէնին մէջ շատ յաճախ գործածուած է: Պէտք է Լակարտի վճիռն ընդունիլ թէ այս բառին ծագումն միայն մետաքսագործութեան պատմութիւնը կրնայ լուսաւորել:» (3) Ինձի ալ հաւանական չերեւար որ մետաքս բառը հայերը փոխ առած ըլլան յունարէն մէքսա-

(1) Հրատարակեալ Կ. Պոլիս, 1826-ին:

(2) Հանդէս Ամսօրեայ, 1926, էջ 138:

(3) Յունական փոխառեալ բառեր հայերէնին մէջ:— Թարգմ. Հ. Յ. Վ. Տաշեան,